

0 4 1 4

A Magyar Hírlap hétvégi melléklete
2018. április 14.
Szerkesztette: Petán Péter
Művészeti vezető: Salát Zalán Péter

H e t e r o n i m

Fernando Pessoa

**Elemzés
Análise**

Oly elvontan létezik a lényed,
Hogy míg elnézlek, s fürkészem szemed
Két szememmel, képed szertefoszlik,
És nem őrzök meg belőle semmit:
Szemem elől a tested ellebben,
Csak képzete marad itt előttem,
Oly közel, ha úgy hiszem, hogy nézlek,
S magam úgy tudom, hogy tudlak téged,
E tudásban ön-lényem nem érzem.
S így, hogy téged már nem is lát szemem,
A benyomás képzetét hazudom,
S álmodom - nem látva-tudva rólad -
Hogy látlak, s hogy vagyok, és
mosolygón
Nézem bús, benső homályvilágom,
Ahol álmodva érzem a valómat.
Mely álom, s kevéske élet.

1911. december
Pál Ferenc fordítása

Fado és saudade

**„Ha forradalmat akarsz csinálni, elég Lisszabon két-három épületét
elfoglalni, a többit el lehet intézni telefonon”**

Túl Saramago árnyékán

A portugál irodalomból két alkotó nevét mindenki ismer: Pessoaét és a Nobel-díjas Saramagoét. Az ibériai ország literatúrája azonban sokkal nagyszerűbb és sokszínűbb, mint gondolnánk. Sorozatunkban, amelyben a nálunk kevésbé ismert kultúrák irodalmát mutatjuk be, elsőként Mohácsi Árpád költőt, műfordítót kérdeztük saudade-ról, Pessoa-ról, portugál líráról és prózáról.

- A modern portugál irodalom kezdetei, csakúgy, mint a magyaréi, ezerkilencszáz körülre tehetőek. Előtte azonban már voltak nagy korszakai. Mikortól léteznek portugál nyelven írott szövegek?

- Az első portugálnak tekintett szövegek a tizenkettedik század végére datálhatók. A középkori portugál irodalomban elsősorban a líra volt erős, sőt az Ibériai-félszigeten a líra nyelve a galego-portugál lett, ami tulajdonképpen a középkori portugál. Ez az irodalom annak ellenére is elképesztő csúcspontig jutott, hogy mi, magyarok nem ismerjük - ebből a korszakból inkább a provanszál és a német verseket olvassák Magyarországon, az angolokat, katalánokat, portugálokat kevésbé. Pedig a portugál Dénes király is elsőrangú költő volt, vagy legalábbis elsőrangú verseket gyűjtött össze. Az egyikben egy papagáj, egy, a barátja után sóvárgó hölgy és egy férfi beszél, de nem tudni, mikor, melyik szólal meg, ami

szép ív Pessoa heteronimjéig, az általa kitalált költő alakmásokig - bár azt hangsúlyozom, hogy egykori portugál szakosként és műfordítóként, nem pedig filológusként jutottam erre a következtetésre. A középkori portugál irodalomban létezett egy olyan műfaj, amelyet férfiak írtak, de a nők nevében, ami a többi európai nemzethez képest más helyzetbe hozta a nőket ebben a kultúrában. A reneszánsz a portugál irodalom nagy korszaka volt, amely után nem szakadt meg ugyan a kontinuitás, de európai szempontból nem született jelentős életmű egészen a tizenharmadik századig. Akkor kezdődött meg a modernizmus előkészítése, ezerkilencszáz körül pedig valóban megszületett a mo-

dern portugál irodalom. Ebben nagy szerepe volt Joaquim Teófilo Fernandes Braganak, aki azon túl, hogy kétszer köztársasági elnök volt - és meggyőződéses köztársaságpárti -, jelentős irodalomszervezői munkát is végzett.

- A portugál szellemi élet azonban ezekben az években kettészakadt a Lusitano mozgalom köré csoportosuló királpárti katolikus szárnyra és a Renasença Portuguesa mozgalomra, amely a köztársaságot támogatta. Mennyire maradt meg ez a fajta megosztottság a szellemi életben ezután?

- Egészen az ezerkilencszázhetvenégyes forradalomig fennállt.

Létezett egy olyan műfaj, amelyet férfiak írtak, de a nők nevében, ami más helyzetbe hozta a nőket ebben a kultúrában – hívta fel a figyelmünket Mohácsi Árpád költő, műfordító, aki mesélt José Saramago (lenn, balra), Fernando Pessoa (középen) és Eça de Queirós (jobbra) portugál irodalomban betöltött szerepéről is
Fotó: Ficsor Márton

Túl Saramago árnyékán

„Galíciában akkora volt a szegénység, hogy a hatvanas években a gyerekek kézzel másolták a Nagy indiánkönyvet”

Folytatás az I. oldalról

A Salazar-diktatúra alatt sokan voltak emigrációban, ugyanakkor ez a diktatúra néhány szempontból más volt, mint a többi. A hitleri vagy a sztálini diktatúrával szemben – ahogy Francóénak sem –, nem voltak például antiszemita vonásai, teljesen más volt a viszonya a zsidósághoz, amelynek bizonyos töredékei a középkori kényszerintézkedések ellenére fennmaradtak. Egészen meghatározó például egy kisváros, ahol a legnagyobb titokban egy egész közösség fennmaradt az üldöztetés ellenére. Luiz Francisco Rebello Engedetlenség címmel írt darabot a Salazar-diktatúra idején lezajlott különleges zsidómentési akcióról.

– A középkornak másként is él az emlékezete a portugálokban: máig létezik a sebastianismo, a Sebestyén-hít, amelynek hívei – Pessoa is – visszavárvák a legendás nagy királyt. De miben is hisznek ők pontosan?

– Az egész leginkább talán a „saudadehoz” kötődik, ehhez a jellegzetes portugál életérzéshez, amit nem lehet lefordítani, de valamiféle vágyódást jelent. Sebestyén király egy észak-afrikai, a marokkói-török se reggel vívott ütközetben elvesztette az egész portugál hadsereget ezeröttszázhetvennyolcban, és maga is meghalt. A portugálok azonban azóta is várják a visszatértét, és megváltóként gondolnak rá. Úgy lehetne a legjobban leírni az ország és Sebestyén viszonyát, mint a magyarok és Csaba királyfi viszonyát: egy olyan uralkodóról van szó, aki nincs jelen, de ha baj van, biztosan jönni fog, lehet számítani rá. Egy egész gondolkodástörténeti iskola épült erre a hitre, amelynek Pessoa is képviselője volt: nemcsak az Üzenet című verseskötete épül a portugál történelemre, de eszéiben is foglalkozik a sebastianismoval.

– Van a portugál irodalomnak egy realista hagyománya is.

– Eça de Queirós a tizenkilencedik században olyasfajta életművet alkotott, mint Jókai és Mikszáth, bár maguk a portugálok inkább Stendhalhoz hasonlítják. Magyarul is olvasható. Az Amaro atya bűnének első kiadása hetvenezer példányban fogyott el, a második harmincezerben. A főváros is megjelent magyarul, utóbbin jól lehetne tanítani a karriertörténetet.

– Ez a Queiros-mű néhány elemében akár korabeli magyar is lehetne: főhőse szenved a vidéki lét egyhangúságától, a fővárosba vágyik, Portugália pedig európai periférián lévő országgént jelenik meg benne.

– Valóban, Portugáliában ugyanúgy egy város van, mint nálunk, a főváros – bár ezt a portóiak kikérik maguknak. Egy mondás szerint ha forradalmat akarsz csinálni, elég Lisszabon két-három épületét elfoglalni, a többit el lehet intézni telefonon. A szegfűs forradalomban majdnem így történt. Ugyanakkor a portugálok büszkéek is fővárosukra, a modernizmus atyjaként számon tartott Antonio Nobre például azt írja, és ezt idézik is az útikönyvek, hogy aki nem látta Lisszabont, az nem látott még semmi jót a világból. Ha már szóba került a Budapest-Lisszabon párhuzam: az első igazán premodern portugál költő Queiros kortársa volt, Cesario Verde. A Deák téren látható azulejo csempéken,

amelyeket João Vieira készített, az ő verseiből is olvasható idézet magyar fordításban.

– Mennyit változott a portugál nyelv a középkortól a modern korig, és mennyire hasonlít jelen pillanatban a Portugáliában használt nyelv a brazilhoz?

– A nyelv nagyon sokat változott az évszázadok alatt, a brazil pedig teljesen külön fejlődött. A tizenhatodik századi portugálból indult el, a különfejlődés pedig azóta is tart, még az igeragozás is más, a brazilban például a családon kívül nem használják az eredeti tegező formát, mivel a rabszolgákat tegeztek. A kiejtés is teljesen más: a brazil magánhangzók kiejtése egyre kerekébbé válik, míg a kontinensen épp redukálódik. Körülbelül úgy viszonyul ma egymáshoz a kettő, mint a brit angol az amerikaihoz és az ausztrálhoz, ugyanakkor itt is lejártszódot, ami ott: az egykori gyarmattartó ország lemaradt. Ma már Brazília gazdasági szempontból is megelőzte Portugáliát, a világ tizenötödik legerősebb országa. Ahogy erősödött, úgy viszont egyre bátrabban tért el a normától. Az írott nyelv leegyszerűsödött, bekerültek kifejezések, de a brazil nyelvre vissza is hat a portugálra, még az élő nyelvre is, hiszen az ország nagy része a brazil szappanoperákat nézi...

– A portugál irodalomból két nevet mindenki ismer: Pessoaét és a Nobel-díjas Saramagoét. Pessoa, innen úgy tűnik, szinte a semmiből emelkedett elő, hogy létrehozza a huszadik század egyik legfontosabb irodalmi életművét, amelynek azonban épp csak egy töredékét ismerjük Magyarországon. A verseket, és talán a Kétségek könyvét. Ezen felül azonban jelentős az esszéírói életműrése is. Hogyan és miből született a portugál zseni életműve?

– Voltak azért előfutárai és jelentős kortársai, mint a már említett Cesario Verde és Pessoa nemzedéktársa, Mario de Sa-Carneiro, aki azonban korán meghalt. Pessoa Dél-Afrikában nőtt fel, angol iskolába járt Durbanban. Mostohaapja katonatisztként teljesített ott szolgálatot, így került oda a család. A „ki vagyok én” kérdése végig ott vibrál az életmű mögött: angol nyelvű közzegben nőtt fel, de mert nyelvzseni volt, nagyon jól megtanult franciául is, nem véletlenül volt a polgári foglalkozása kereskedelmi levelező. Nemcsak soknyelvű volt, de grafomán is, a versek, széppróza és esszék mellett még egy Faust-dramát is írt, amely önmagában is óriási vállalkozás, jó volna egyszer lefordítani. Az életművön belül a lírai életmű is nagyon sokrétű, eleve sok nyelven jött létre, fontos részei angolul. Kevésen múlt, hogy Pessoa nem angol vagy francia nyelvű költő lett. Összesen több mint száz néven írt verseket, heteronimjei közül nem is közismert mindegyik. A heteronim szót a portugálok használják a Pessoa-alakmásokra, magyarul inkább alteregót vagy álnevet mondanánk, ugyanakkor a heteronim több ezeknél: tartozik hozzá egy megtervezett figura, saját élet-történettel. Őt-hat alak emelkedik ki ezek közül a Pessoa-figurák közül, összesen azonban mintegy száz karaktert talált ki, illetve külön alaknak tekinthető Pessoa saját néven írt verseinek költője, és talán önálló figura az

angolul író Pessoa is. A négy „életmű” témában hasonló művei egyszerre ugyanolyanok és eltérők. Amit Pessoa saját nevében nem mond ki, azt Álvaro de Campossal kimondatja. Szerintem ez a legérdekesebb figura. A többi darab pedig akkor érdekes igazán, ha a pessoai vagy a „camposi” életmű darabjaival valamilyen viszonyba tud kerülni. Campos az, aki folyamatosan lázad, folyamatosan a társadalom arcába vágja a képmutatást. Ez Pessoaánál, a saját néven írt versekben is ott van, de jóval rejtettebben. Ha le akarom egyszerűsíteni a dolgot, Pessoa életműve európai szempontból is fontos, de a forradalmat azok a versei jelentik, amelyeket Camposként jegyez.

– Pessoa egyik heteronimjének, Ricardo Reisnek az életét Saramago mesélte tovább a Ricardo Reis halálának évében. Ő a legismertebb portugál regényíró. De kit volna még érdemes olvasnunk?

– Mondjuk António Lobo Antunest. Két regénye is megjelent magyarul, Az inkvizitor kézikönyve és a És visszatérnek a karavellák. Jobb írónak tartom, mint Saramagot, akinek azonban rosszabb a sajtója. Saramagora jellemző, hogy hajmeresztő ötletekre építi fel a regényeit, például arra, hogy mindenki megvakul (Vakság), vagy hogy az Ibériai-félsziget elszakad Európától. Antunes differenciáltabb és jobb a témaválasztásait illetően – amúgy nemcsak regényíróként, de forgatókönyvíróként is ismert, ő írta a Letters from war (Levelek a háborúból) forgatókönyvét.

– Mennyire szenvedte meg a portugál szellemi élet a Salazar-diktatúrát?

– Megszenvedte. Bezárkózó ország lett ez idő alatt, és azok, akik nem bírták ezt, elmentek. Kicsit könnyebb volt ugyanakkor elmenni, mint a kádári Magyarországról. A legtöbb író Párizsban kötött ki, mivel a portugál után könnyen megtanultak franciául. Ugyanakkor zajlott több véres gyarmati háború, például Angolában és Mozambikban, és pillanatok alatt ott találhatta magát az ember katonaként, ezért is menekültek sokan. A portugál demokrácia története a diktatúra bukásával kezdődik, és összekapcsolódik azzal, hogy annyi év elzártság után megpróbálták nyitni Európa felé. Integrálniuk kellett azokat is, akik a gyarmatokról tértek haza.

– Született jelentős életmű ezen időszak alatt?

– Sok jelentős életmű született ebben az időszakban, illetve a közelmúltban, elsősorban azokat szeretném itt megemlíteni, akikről olvasható valami magyarul. Al Berto, a költő is, aki egyben festő is volt, és népszerű kötetek a képek mellé írt versekből áll, akinek egyébként magyarul most jelent meg a Tűzvészkert című kötete. Al Berto annak ellenére is központi jelentőségű alakja a portugál irodalomnak, hogy elmenekült a diktatúrából. Pedro Tamen viszont maradt, ő az egyik legnagyobb katolikus portugál költő (Vér, víz, bor címen olvasható magyarul). Eugénio de Andrade a szabadversekkel, az intim, érzékeny belső hangulatokkal operál, aki olvasva versét, soha nem felejt el a képeit. Mário Cláudio érdekes regényt írt A tanítvány címmel, ez magyarul is megjelent. Pessoa, Da Vinci és Lewis Carroll életét meséli el, de

a tanítványaik szemével. A regényírók közül Bruno Vieira Amaral, Joao Tordo – Memory Hotelje magyarul is olvasható –, Luís Peixoto – neki is olvasható könyve, az Egyetlen pillantás nélkül, magyarul, míg egy versciklusában Budapestről is megemlékeznek –, aztán Ricardo Fonseca Mota és Alfonso Cruz neve emelhető ki. Mota kötetét, a Fredot a tavalyi budapesti könyvvásáron mutatta be, amúgy a könyv egyik helyszíne Budapest.

– Mennyire jut el a portugál irodalom a spanyolokhoz? El tudja olvasni a portugál prózát egy spanyol anyanyelvű?

– Igen. Az újlatin nyelvek beszélői értik egymást, a spanyol-portugál viszony amúgy bonyolult kérdés. A spanyolok nem igazán tekintik másik országnak Portugáliát a mai napig, valamiféle „közel külföldként” tekintenek rá, ráadásul mindent felvásároltak már, ami pénzt termel a bankoktól a vállalatokig.

– A galegok portugálul beszélnek, vagy külön nyelvenek tekinthető ez a Spanyolország egy tartományában beszélt nyelvjárás?

– Galíciát, amely Portugáliától északra van, mintegy kiharapta a spanyol állam magának. Elég szegény térségről van szó, bár Portugália sem volt gazdag, de Galíciában akkora volt a szegénység, hogy a hatvanas években, mesélik, a gyerekek kézzel másolták a Nagy indiánkönyvet. A szegényviccekben a portugálok mind a galegokon élcelődnek, akik a legalantasabb munkákat végezték Lisszabonban a szemétszállítástól a vízfordásig. Eközben a spanyolok is és a portugálok is kétségbe vonják, hogy volna olyan nyelv, hogy galego. Pedig van, sőt a középkori irodalom nyelvéhez nagyon hasonlít. A Franco-diktatúra bukása után pedig megindult a normatív galego kialakulása, amely ma hivatalos nyelv Galíciában. Nem portugál teljesen, de nem is kasztíliai, és egy saját kultúra épül rá, amelyet nálunk egyáltalán nem ismernek. Manuel Antonio igazi költősenijük, József Attila-i mértékkel mérhető. Most van remény rá, hogy az ELTE Galego Intézete finanszírozza egy kötetének kiadását magyarul. Egyik költőjük, Alvarino pedig verset írt Petőfőről. Ami őket illeti, szívesen újraprendeznék Európa térképét a kisebbségek érdekeit jobban figyelembe véve. És tudnak a magyar kisebbségekről is.

– Létezik portugál költészet fado nélkül? Vagy fado költészet nélkül?

– A fadot, szerepét tekintve, a magyar nótához tudnám hasonlítani. Ugyanakkor rendkívül sokféle, és olyan költőnagyságok írtak fadoszöveget, mint Pessoa. A modoros előadásmód a műfajból adódik. Magyarországon pedig olyan zenészeket fogott meg, mint Presser Gábor, aki zenét írt egy fadoszöveghez. A fado aztán nem állt meg Portugáliánál: részben ezen alapul a Zöld-foki-szigetek zenéje, Cesária Évora zenéje. Ahogy a fado, úgy a kreol hangzással kevert Évora-féle fadoválozat, a morna is meghódította a világot. A nyelvi korlátok a zenével könnyebben áttörhetők. És akkor még nem is szóltunk a brazil bossa nováról, ami a dzsessznek egy sajátos változata.

Péntek Orsolya

Válogatás Jókai Mór elbeszéléseiből

„A hatalmas császár nem talált mást, mint az otthagyt sárokat”

Tsong–nu

(3.)

Lieu–King pusztulása után néma lón az egész ország. A megrémült tartományok reszkettek a szörnyű példa előtt, s hallgatva teljesíték a kényúr parancsát.

Ha életüket, vagyonukat, boldogságukat parancsolta volna levétközni, – megteendék. Ha azt kívánta volna, hogy a két tengert kössék össze csatornával, vagy hogy a Po–yang–hu tavat kiszárítsák, s medrébe narancserdőt ültessenek, kivitték volna.

Tsong–Nu mind ennél nagyobbát és váratlanabbat kívánt: összegyűjté seregeit, s tudokra adá, hogy át fognak menni Szkítiába, a hunokat saját országukban küzdeni le, s birodalmuk fővárosait elfoglalni.

A nép reszkette hallá a parancsot, és hallgatott, a bölcsök fejet hajtottak a császár előtt és nem mertek szólni.

Tsong–Nu egy intésére útnak indult a hadsereg. – Mielőtt összesereglettek volna, észébe jutott Lieu–King elpusztítójának, hogy azon gyermekek, kiket a Quenn–Hinn nép közül elhozott, férfiakká fognak nőni azalatt, amíg ő oda lesz, s emlékezni fognak rokonaik halálára, s föltámadhatnak ellene, azért meghagyá a városoknak, hogy amely napon a hadsereg megindult, minden gyermeket megöljenek.

S akkor útnak indult.

Az ország határán mustrát tartott hadsereg felett. Több mint egy millió harcosból állott az, a számtalan paripák felhőket vertek porból a légből; az élelemvivő tevék, elefántok, s a bivalyoktól vont szekereknek nem leheté végét látni.

Amint a császár bölcsői e roppant sokaságot meglátták, szívök megesett rajta, s egy közülök a császár elé lépett, magát millióért földáldozandó. –

Ott arca borult Tsong–Nu arany trónja előtt s fölemelve kezeit, ellentmondá neki.

– Hatalmas császár, minden népeknek parancsolója, napnak öccse, holdnak bátyja, minden csillagoknak igazgatója, egyedüli uralkodó a földön, minden fehér elefántoknak ura! ne vesd ki füleidből a te szolgádnak beszédét. Mert bizony nem lézen jó tenéked Scythiába általkelned, hogy a hunok városait elpusztítsad, mert a legközelebb lévő is azok közül messzebb vagyon országod határaitól kétszáz mérföldnél, melynek neve 'Urdombha'. Ut pedig nem vezet odáig, hanem szakadékos hegyek, rengeteg erdők, élelem nélküli földek; mert a szittyá nép nem vet ga-

bonát a földbe, tejet és húst eszik csupán, s ha ellensége közelít, odább tereli élelmét, s üldözőit éhen hagyja veszni. De ha eljutnál is oda, gondold meg, hogy most a hunok ámbar messze vannak, ama mesés tengernek partjain táborozva, melyet ha „tó”-nak nevez a hajós, zivatart támaszt ellene; de hamar szemközt jöhetnek rád, s fegyvereik hatalmasak. Azért gondold meg szándékosat, ó hatalmas uralkodó, és ha már harcolni akarsz a hunokkal, várd őket határaidra, eljönnek ők, és nem kívánják, hogy elébök menj.

Tsong–Nu végighallgatá a bölcs beszédét, s akkor leütötte fejét.

Azzal paripájára ült, s kinyargalt hadserege elé, melyhez ily beszédet tartott:

– Napsugárból eredt vitézek! Egeket reszkettető győzhetetlen bajnokok! Sokáig nyomott bennünket az idegenek rabigája, itt az idő, hogy azt visszavigyük nekik. Előttünk áll Schythia, zsákmányoktól gazdagult, ahol tej és méz folyik, s zengő almákat terem az erdő; hátunk megett marad Tat–Sin–Koung elpusztulva, ugarrá téve. Én pusztítam el ezt, hogy annál több kedvvel rohanjatok Schythiára, s ne kívánjatok itthon maradni; – palotáitokat lerontám, erdeiteket kivágtam, de ti szebb palotákra, illatosabb fűszer–erdőkre fogtok ott találni; – ötven hajót süllyesztettem a sárga folyamba arannyal és ezüsttel megrakva, de ti százannyi kincset fogtok zsákmányolni Urdombha városban, melyet elfoglaltok; – kiosztám közöttetek a Quenn–Hinn nép leányait, akik a csillagok sugaraiból születtek, de ti szebb hölgyeket fogtok találni Schythia leányai között, kiknek szemeik ragyogóbbak, derekuk karcsúbb, ajkuk edesebb, szerelmük forróbb, s kik a ti öleléseitekre fognak jutni. Azért hagyjátok el itt az ország határán mindazon nőket, kiknek uraiká tettek, ők e harcos útnak csak terhükre lennének, s nehogy visszakivánczoljatok hozzájuk, ha elhagyjátok őket, hagyjátok őket itten halva!

Halotti csenddel fogadta a hadsereg Tsong–Nu szavait.

– Ím én magam megyek a példával elő! – kiálta fel Tsong–Nu, s maga elé hozatva kedvesét, a gyönyörteljes Bir–mán–hát, keblére ölelé őt, s csókjaival becsukva annak szemeit, hirtelen kirántá kardját s a szép leány szívébe döfte.

Aztán ismét megcsókolá, s kit pirosan, mosolygóan vett ölébe, halványan, halottan letette a földre.

A nép fölkiáltott, minden kard kirepült hüvelyéből, s minden hölgy holtan feküdt le férje lábaihoz.

Így indult ki Tsong–Nu Kína határából.

A Quen–Hinn népből egy lélek sem maradt élve.

Kietlen, pusztá vidék volt Schythia határa. Vad erdők látszottak mindenütt a szem előtt, hová a fenevad is csak meghalni jár, s megmászatlan sziklák hegyláncai, miknek koronás tetején örök a hó.

Tsong–Nu roppant fáradtsággal utat vágatott a rengetegen keresztül; áttörtette a hegyláncozat, a mocsárokra hidat építtetett, s mire megtevé a kétszáz mérföldnyi utat, seregének fele elveszett éhség és fáradtságos munka miatt.

De még akkor is elég hatalma volt a hun városot elfoglalni. Kémei útba vezették, senki sem állt neki ellent, s midőn már azt hívé, hogy a várost kezében tartja, odaérkezve, annak csak hült helyére talált. A hunok városai nem voltak kőből, facölöpökre kifeszített bőr és vászon képezé házaikat; Tsong–Nu jöttének hírére fölszedték a sátorkarókat, összehajtották vászon falaikat, feleségeiket, gyermekeiket fölraakták ernyős szekereikre s gulyáikkal, méneseikkel együtt odább mentek.

A hatalmas császár nem kapott ott egyebet, mint a szétdőlt tűzhelyeket, s a zsákmányéhes hadsereg az ígért paloták, kincsek, s tűzsemű hölgyek helyett nem talált mást, mint az otthagyt sárokat, azokat mohón feldúlták, de amit bennök találtak, nem volt egyéb fegyvereknél, s azoknak sem vehették hasznát, mert nehezek voltak nekik. Az özszeragasztott ökörszarvából készült kézív idegét nem bírta a kínai kar megfeszíteni, s a buzogányt magára ejté, ha fölemelte.

Tsong–Nu, mint a prédáját elszalasztott orozlán, futott az előle eltűnt hunok után. Láta őket, a láthatáron, amint sötét felhőként odább húzódtak előle, s nem engedte megpihenni népeit, míg őket el nem érik.

Az üldözött hunok belemélyedtek Hylaea idegen sivatagába, hol még a vadállat is éhen hal meg, ha eltéved; Tsong–Nu mindenütt utánok. Sehol sem érhetette be őket. Seregének ismét fele elhullt a kényszerített üldözésben, s még egyet sem bírt elfogni a szittyák közül; tevéi, bivalyai elfogytak, lovai kidültek, s már hétszáz mérföldnyire volt a sivatag közepében, még sem tudta elleneit ütközetre bírni.

Itt megelégette e dicstelen fáradságot, s miután népének és kincseinek millióit elpazarlá, kifáradva megállt Hylaea közepén, s amint ott egy kopasz gránit kőszálat látott a pusztaság közepett fölmeredni, e sziklára roppant betűkkel fölvéslette e szavakat:

„Itt járt Tsong–Nu, a mennyei birodalom ura, minden fejedelmek fejedelme, a napnak öccse, a holdnak bátyja, az egész földnek örököse, az egyedül győzhetetlen úr: – s ez emléket hagyá itt Schythia közepében hétszáz mérföldnyire, ellenségeit idáig üldözve és általuk félve.”

Másnap, amint táborát kerülné, seregeit véve számba, messziről három lovat látta fele közeledni; a lovak viselete, kócsagos süvegeik, vállakra vetett kacagányuk s kéziveik mutatták, hogy hun nemzetből valók.

Amint a lovak a kínai tábor meglátták, megfordultak, s egy közülök hosszan kürtjébe fútt, melynek mélabús hangjait sokszorosan látszott visszaadni a távol erdős bérczek visszhangja.

Tsong–Nu utánuk kiálta: „megálljatok!” s parancsolá lovgájainak, hogy fogják el őket; a hun paripák azonban a széllal tanultak versenyezni, s míg a kínai ügyetlen lovasok messze maradtak mögöttük, egyedül a császár s válogatott kísérete érhetett nyomukba.

Már mintegy négyszáz lépésnyire lehettek egymáshoz, ekkor a középső a hun lovak közül hátratekint s azzal lekapva válláról tegzét, amint nyargalva rohant, nagy nyugodtan hátrafordulva, egy nyilvesszót illesztett ijára s lassan, figyelve megfeszíté az ideget.

Alig leheté oly távolból kivenni, hogy mit akar; a kínai lovak lóttek hozzá, de nyilaik a köztük levő térnek felé sem repültek keresztül.

Ekkor pendült a szittyá íjász tegezshúrja, egy balhangzatú süvöltés hallatszott – és Tsong–Nu, torkán keresztülítve az íjász nyilától, holtan hullott le lováról.

Erre köröskörül megzendült a vidék. A hun hadseregek visszatérve az Obi mellől, minden oldalról rátámadtak a vezére elestén megrémült táborra; – tíz napig tartott a harc s tíz országot festett végig vérével.

A harc végeztével visszajöttek a hun vezérek azon kősziklához, melyre Tsong–Nu nevét és tetteit fölvéslette s ezt írták utána:

„Idáig jött, és itt veszett el minden seregével!”